

Δυσλεξία

Ορισμός Βρετανικής Εταιρείας Δυσλεξίας (1997)

Δυσλεξία είναι μια νευρολογική κατάσταση που έχει ιδιοσυστασιακή προέλευση. Τα συμπτώματα μπορεί να επηρεάζουν πολλούς τομείς της μάθησης και της δραστηριότητας και μπορεί να περιγράφει ως ειδική δυσκολία στην ανάγνωση, την ορθογραφία και τη γραπτή γλώσσα. Ένας ή περισσότεροι από τους τομείς επηρεάζονται. Ο χειρισμός των αριθμών και των μουσικών σημείων, οι κινητικές λειτουργίες και οι οργανωτικές δεξιότητες μπορεί ακόμα να εμπλέκονται. Ωστόσο, σχετίζεται ιδιαίτερα με τον έλεγχο του γραπτού λόγου, αν και ο προφορικός λόγος επηρεάζεται σε κάποιο βαθμό. (Jacobson, 1997)

Αίτια:

- Κληρονομικότητα
- Νευροψυχολογικά/νευρολογικής βάσης
- Περιβαλλοντολογικά

Απόψεις που υπερισχύουν:

- Η εκδήλωση των χαρακτηριστικών δυσκολιών των δυσλεκτικών προσώπων είναι ένας συνεχής με ποιοτικές διαφορές.
- Η δυσλεξία πρέπει να αντιμετωπίζεται, όχι σαν δέσμη δυσκολιών αλλά σαν δέσμη δυνατοτήτων.

Χαρακτηριστικές δυσκολίες

- Δυσκολίες ανάγνωσης
- Δυσκολίες γράφης-ορθογραφία
- Άλλες δυσκολίες (οργάνωσης προφορικού και γραπτού)

Δυσκολίες στην ανάγνωση

- Αργή και διστακτική ανάγνωση
- Δυσκολίες στην ανάγνωση των γραμμάτων κατά την «πρώτη ανάγνωση». Συλλαβιστή «κομπιαστή» ανάγνωση στις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Αργότερα, μηχανική και μονότονη ανάγνωση, λέξη προς λέξη, χωρίς ρυθμό και χρωματισμό στην φωνή.
- Χάσιμο της σειράς στο κείμενο, ιδιαίτερα όταν τελειώνει η μία σειρά και αρχίζει η επόμενη (χάσιμο αράδας). Παράλειψη ή επανάληψη φράσεων ή προτάσεων. Επανάκαμψη με αργοπορία στη σωστή σειρά του κείμενου, αν σημειωθεί ενδιάμεση διακοπή της αναγνωστικής προσπάθειας. Συχνά, χρησιμοποιείται ως αντισταθμιστική στρατηγική, το να καταδείχεται με το δάκτυλο η θέση στο κείμενο.
- Παρατονισμός λέξεων.
- Αγνόηση των σημείων στίξης. Ανάγνωση «χωρίς ανάσα» χωρίς δηλαδή να γίνεται η ανάλογη παύση σε τελείες ή κόμματα. Ερωτηματικά και θαυμαστικά δεν λαμβάνονται υπόψη.
- Δυσκολίες στις πολυσύλλαβες και στις μη οικείες λέξεις.
- Φωνολογικές αντικαταστάσεις λέξεων που σχετίζονται με το πρώτο γράμμα, την πρώτη ή μια άλλη αναγνωρίσιμη συλλαβή και την

- παραγωγική κατάληξη, ή την ορθογραφική ομοιότητα των λέξεων (π.χ. παιδί αντί για πόδι, ποτίζω αντί μαυρίζω, έμπορος αντί εμπόριο)
- Αντικατάσταση λέξεων σημασιολογική ,από άλλες που έχουν την ίδια ή συγγενή σημασία π.χ. ποτάμι- νερό-δέντρο-ξύλο.
 - Πρόσθεση επιπλέον φθόγγων ή συλλαβών σε μια λέξη π.χ. πανολοπλία για πανοπλία.
 - Δυσκολία στα συμπλέγματα συμφώνων π.χ. πλένω, σαγίδα αντί σφραγίδα.
 - Παράλειψη ή επανάληψη μικρών λέξεων όπως: και, να, το.
 - Καθρεφτική ανάγνωση μικρών λέξεων π.χ. αχ-χα, αν-να, νωπό-πονώ.
 - Λανθασμένη προφορά φωνηέντων π.χ. κόνω-κάνω.
 - Δυσκολίες στην αναγνωστική κατανόηση, όταν η ανάγνωση γίνεται από το ίδιο το παιδί. Τυπικά αυτό συμβαίνει, γιατί το βάρος ρίχνεται στην αποκωδικοποίηση των λέξεων, δηλαδή στην ορθή και ακριβή ανάγνωση, «θυσιάζοντας» την κατανόηση.

Δυσκολίες στη γραφή και την ορθογραφία

- Παράξενη ορθογραφία π.χ. ποφάλι αντί προβατάκι, νοσκι αντί μουσική.
- Συντόμευση λέξεων π.χ. στάτης αντί στρατιώτης, λνο αντί λάχανο.
- Φωνολογική αντικατάσταση γραμμάτων που μοιάζουν φωνητικά ή οπτικά μεταξύ τους. Συχνότερες είναι οι αντικαταστάσεις των συμφώνων, ιδιαίτερα των β-φ, γ-χ, δ-θ. Άλλες συχνές αντικαταστάσεις είναι των θ-φ, β-θ, π-κ, π-τα, ζ-ξ, ζ-σ (π.χ. γρόνου-χρόνου, βραβιά-βραδιά, ξιχουλα-ψίχουλα, φροχή-βροχή). Αντικαταστάσεις γίνονται και μεταξύ των φωνηέντων όπως α-ε, ε-ι, α-ο (π.χ. δόσος-δάσος, γαλώ-γελώ)
- Παραλείψεις ή επαναλήψεις γραμμάτων και συλλαβών μέσα στην ίδια λέξη π.χ. λιμούλα αντί για λιμούλα, πετάαω αντί πετάω.
- Αντιστροφές και μεταθέσεις γραμμάτων και συλλαβών μέσα στην ίδια λέξη π.χ. φρένω αντί για φέρνω, πέρτα αντί για πέτρα, μυνωλάς αντί για μιλωνάς, μόνος αντί για νόμος.
- Σύγχυση με τα συμπλέγματα συμφώνων π.χ. πάτσα αντί πατσά, αφος αντί άνθος.
- Δεν τονίζονται ή «παρατονίζονται» οι λέξεις.
- Αγνόηση των σημείων στίξης. Στις πρώτες τάξεις του δημοτικού αγνοείται ακόμα και η τελεία.
- Παράλειψη ή επανάληψη μικρών λειτουργικών λέξεων όπως: και, να, θα.
- Σπάνια ή ακατάλληλη χρήση των κεφαλαίων (π.χ. ο γιάννης Έφαγε παγωτό).
- Κολλάνε τις λέξεις μεταξύ τους (π.χ. Οαντώνησκαιγω.....Οπατέραςμου)
- Ακατάστατη γραφή. Πολλές μπουζούρες και σβησίματα, ανισομεγέθη γράμματα και ατελής ευθυγράμμιση των λέξεων.
- Συντακτικά λάθη.
- Δυσκολίες και λάθη στην αντιγραφή (από πινάκα κλπ).
- Καθρεφτική γραφή π.χ. ε-3 ρ-9 1ρρ4 αντί για 1994, αχ-χα, αν-να.

Στην έκφραση λόγου

- Δυσκολίες ανεύρεσης συγκεκριμένων λέξεων.

- Συχνά περιορισμένο/ φτωχό εκφραστικό λεξιλόγιο.
- Μειωμένο μήκος εκφοράς πρότασης.
- Φωνολογικές δυσκολίες (συγκερασμός γλωσσικών φθόγγων, σχέσεις συμβόλου με άκουσμα, αναγνώριση φθόγγου)
- Γραμματική μορφολογία (ρήματα/ουσιαστικά π.χ. ομαλά-ανώμαλα)

Άλλες δυσκολίες

- Δυσκολίες στην εκμάθηση πινάκων του πολλαπλασιασμού (ιδιαίτερα του 6x, 7x, 8x). Όταν τις απαγγέλλουν νεράκι χάνουν, τη σειρά ή μπερδεύονται.
- Προβλήματα σε νοερούς αριθμητικούς υπολογισμούς, για αυτό χρησιμοποιούν ως αντισταθμιστική στρατηγική το μέτρημα με τα δάκτυλα ή σημειώσεις σε χαρτί.
- Σύγχυση των οπτικά ομοίων μαθηματικών συμβόλων π.χ. + και x, - και =, < και >.
- Σύγχυση των οπτικά ομοίων αριθμών π.χ. 6 με 9, 16 με 61, 19 με 91.
- Σύγχυση στην αντίληψη της κατεύθυνσης. Ιδιαίτερα στη διάκριση αριστερού-δεξιού. Δυσκολία στην αντιγραφή των κινήσεων του γυμναστή, όταν αυτός αντικρίζεται κατά πρόσωπο. Γενικά, σοβαρές δυσκολίες με τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα (Δύση, Ανατολή, κ.ά) και το γεωγραφικό προσανατολισμό στη βάση χάρτη ή πυξίδας.
- Δυσκολίες στην αντίληψη των εννοιών της σειράς και της διαδοχής. Σύγχυση με ακολουθίες, όπως η αλφαβήτα, οι μέρες της εβδομάδας, οι μήνες του χρόνου, οι τηλεφωνικοί αριθμοί. Δυσκολία υπάρχει και στις ερωτήσεις τύπου: «ποιο γράμμα της αλφαβήτας προηγείται το ζ ή το κ?» ή «βάλτε τις λέξεις σε αλφαβητική σειρά».
- Αδύνατη αίσθηση της ομοιοκαταληξίας.
- Λαθάκια και μπερδέματα της γλώσσας στην προφορά πολυσύλλαβων ή μη οικείων λέξεων π.χ. στατιστική, παραλληλόγραμμο, αυτοκινητόδρομος.
- Δυσκολίες στην ανεύρεση του ονόματος γνωστών αντικειμένων κατά την προφορική ομιλία π.χ. καρέκλα, καναπές.
- Δυσκολίες κατανόησης σύνθετων εντολών π.χ. «πήγαινε στο δωμάτιο σου, στην ντουλάπα αριστερά, στο δεύτερο συρτάρι».
- Η εκμάθηση της ώρας μπορεί να γίνει με σχετική καθυστέρηση. Σύγχυση με το «και», «παρά».
- Έλλειψη οργάνωσης σε διάφορες δραστηριότητες π.χ. με τα αντικείμενα της σχολικής τσάντας, του δωματίου, των παιχνιδιών, του γραφείου, της βιβλιοθήκης, στην τακτοποίηση ρούχων, στον τρόπο οργάνωσης της μελέτης κ.α.
- Πιθανή αδεξιότητα στις κινήσεις τους π.χ. πέφτουν πάνω σε αντικείμενα, έλλειψη επιδεξιότητας στις λεπτές κινήσεις των χεριών.
- Ανεξήγητες 'καλές' και 'κακές' μέρες στο σχολείο και στο σπίτι, χωρίς να υπάρχει κάποια εμφανής αιτία.

Άλλα «συμπτώματα»

- Χαμηλή αυτοεκτίμηση
- Έντονο αίσθημα ανικανότητας

- Φοβίες-διαταραχές διάθεσης
- Δυσκολίες συναναστροφής με συνομήλικους
- Δυσκολίες στην αδρή-λεπτή κινητικότητα. Αδεξιότητα/υπερκινητικότητα/παρορμητικότητα/μικτή πλευρίωση
- Προσοχή-συγκέντρωση

Διάγνωση

Ποιος είναι ο υπεύθυνος

- Ψυχολόγος (Miles & Miles 1990)
- Εκπαιδευτικός ψυχολόγος και δάσκαλος (Dogle, 1996)
- Ιατρική ευθύνη (Critchley, 1981)
- Ψυχολόγος, γιατρός, λογοθεραπευτής, ομάδα ειδικών κ.α. (Rawson, 1986)

Σημασία έχει η διάγνωση να δίνει εφόδια στον εκπαιδευτικό/ή σε άλλη ειδικότητα για να βοηθήσει στην αναπτυξιακή διαδικασία του παιδιού γιατί η διάγνωση είναι το πρώτο βήμα της παρέμβασης.

Άρα ως προς τους λογοπεδικούς η διάγνωση είναι:

- Διεπιστημονική
- Συνεργατική
- Εμπλέκει πολλές ειδικότητες από διάφορους επιστημονικούς τομείς.

Η συνολική αξιολόγηση πρέπει να συμπεριλαμβάνει πλευρές όπως:

- Γνωστική ανάπτυξη
- Συναισθηματική ανάπτυξη
- Κοινωνική ανάπτυξη
- Σωματική ανάπτυξη
- Ψυχική υγεία
- Προσωπικότητα του ατόμου
- Λειτουργικότητα του ατόμου

Υπάρχουν κάποια κριτήρια αποκλεισμού

Ο λειτουργικός ορισμός της δυσλεξίας, στη βάση κριτηρίων αποκλεισμού, όχι μόνο δεν εμπλέκει κάποια αιτιολογία αλλά αποφεύγει να ορίσει κάποια θετικά σημεία/κριτήρια αναγνώρισης της (Snowling & Stachhouse, 1996).

Γενικότερα για να χαρακτηριστεί ένα άτομο δυσλεξικό πρέπει να υστερεί (Beech 1994, Boder, 1973):

1) Ανάγνωση και ορθογραφία

Κατά την ηλικία των 8 ετών να υπολείπεται κατά 18 μήνες και άνω των 8 ετών να υπολείπεται κατά 24 μήνες (σύμφωνα με τον διεθνή χώρο-βιβλιογραφία). Το θέμα είναι ότι στην Ελλάδα σταθμισμένα διαγνωστικά εργαλεία υπάρχουν ελάχιστα.

2) Να μην υπάρχουν αισθητηριακές ή σοβαρές νευρολογικές βλάβες.

3) Να έχουν ύπαρξει επαρκείς ευκαιρίες για να διαβάζει και να γράφει.

Δεν ισχύει αν υπήρξαν:

- Αναποτελεσματική διδασκαλία
- Σχολικές απουσίες
- Συχνές αλλαγές κατοικίας ή σχολείου
- Φτωχά κοινωνικά στρώματα, περιβαλλοντικό, πολιτιστικό ή οικονομικό μειονέκτημα (Pumfrey, 1991)

4) να μην υπάρχουν ψυχιατρικά και σοβαρά συναισθηματικά προβλήματα.

5) να έχει μέση ή ανώτερη νοημοσύνη κατώτατο όριο 90 ΔΝ.

Έγκαιρη διάγνωση

Ως μορφή εντοπισμού στις πρώτες τάξεις του δημοτικού (71/2-8 ετών)

Έγκαιρη ανίχνευση

Γιατί?

Αν καθυστερήσει η διάγνωση μπορεί να:

- Να καλυφθεί πιο δύσκολα η διαφορά που χωρίζει το παιδί από τους συνομήλικους του.
- Να επεκταθούν οι δυσκολίες σε διάφορες περιοχές του σχολικού προγράμματος.
- Να εκδηλωθούν συναισθηματικές δυσκολίες.
- Να δημιουργηθεί κακή εκτίμηση και συναισθηματική ανάπτυξη οι οποίες θα έχουν αρνητική η επίδραση στην μάθηση.

Πρώιμα σημάδια δυσλεξίας (λίστα της Βρετανικής Εταιρείας Δυσλεξίας)

- Δυσκολίες στην αυτοεξυπηρέτηση του παιδιού (ντύσιμο, κούμπωμα, κορδόνια) (Hornsby, 1995)
- Αδέξια κίνηση όταν πιάνουν/κλωτσούν/περπατούν
- Δυσκολία στο να κρατούν ρυθμό με παλαμάκια (Augur, 1998)
- Μπερδεύονται σε συνθέτες φράσεις
- Χρησιμοποιούν υποκατάστατες λέξεις π.χ. καρέκλα-ξύλο
- Δυσκολία με τα χρώματα
- Δυσκολία ανεύρεσης γνωστών λέξεων
- Δυσκολία στο νηπιαγωγείο (τραγουδάκια με ρίμα, φωνητικές ομοιότητες λέξεων, ομοιοκαταληξία λέξεων)
- Σύγχυση με λέξεις κατεύθυνσης π.χ. πάνω-κάτω
- Δυσκολία σε ακολουθίες π.χ. 1-10 (Augur, 1994)
- Ιστορικό αντίστοιχων δυσκολιών στην οικογένεια
- Καθυστερημένη έναρξη της ανάπτυξης λόγου
- Δυσκολίες φωνολογικού τύπου

Τα παιδιά αυτά βρίσκονται σε ζώνη υψηλού κινδύνου να εκδηλώσουν αργότερα δυσκολίες στο γραπτό λόγο (Αναστασίου, 1998)

Προφίλ των δυσλεξικών παιδιών σε τέστ νοημοσύνης

Wechsler Intelligence Scale for Children Fifth Edition, WISK

Από έρευνες έχει βρεθεί ότι τα παιδιά έχουν χαμηλότερη επίδοση στη λεκτική υποκλίμακα από ότι στην πρακτική ή το αντίθετο. Εκεί που συγκλίνουν οι έρευνες είναι οι δοκιμασίες.

Στο WISC οι δοκιμασίες στις οποίες αποτυγχάνουν είναι:

- 1) Αριθμητική
- 2) Κωδικοποίηση
- 3) Πληροφορίες
- 4) μνήμη αρνητικών ψηφίων

Illinois test of psycholinguistic abilities.

ITPA

- Δυσκολίες στις εξής δοκιμασίες:
- Μνήμη ακουστικών ακολουθιών
 - Μνήμη οπτικών ακολουθιών
 - Ολοκλήρωση ελλιπών προτάσεων
 - Δοκιμασίες συγκερασμού γλωσσικών φθόγγων και μνήμης ακουστικών ακολουθιών
 - Επίπεδο αυτοματισμού
 - Μηχανικής μνήμης

Ιδανικά η ψυχολογική αναφορά (Gardner, 1994) θα βοηθήσει πολύ τους γονείς και την ομάδα αν συμπεριλαμβάνει:

- Καθορισμό δυνατών και αδυνάτων σημείων του παιδιού σε μια σειρά από δεξιότητες (ψυχολογικά και εκπαιδευτικά τέστ).
- Περιγραφή των δυσκολιών με απλούς όρους.
- Επεξήγηση των δυσκολιών και τις συνδέσεις με την απόδοση του παιδιού στο σχολείο.
- Επεξήγηση των δυσκολιών και της σύνδεσης με την αυτοεκτίμηση, κοινωνικές σχέσεις, λειτουργικότητα παιδιού στον περιβάλλον του.
- Προτάσεις αποκατάστασης για σχολική και εξωσχολική βοήθεια, χρονοδιάγραμμα και τρόπος παρέμβασης (ειδική/ παράλληλη τάξη, εξοπλισμός, υλικό) ατομικά ή ομαδικά ρόλος γονέων).
- Επεξήγηση και παραμβάσεις στους γονείς.

Οι συνέπειες της διάγνωσης (Αναστασίου, 1998)

Αν υπάρχει αμφιβολία για τη διάγνωση, είναι προτιμότερο στην ηλικία π.χ. των 7 ετών να θεωρηθεί δυσλεξικό, να δουλευτούν τα συμπτώματα, οι δυσκολίες, πάρα το αντίθετο.

Με την διάγνωση:

- Λύνονται προκαταλήψεις π.χ. βλάκας
- Κατανόηση των δυσκολιών από το περιβάλλον π.χ. όταν δεν εκτελεί την οδηγία, μπορεί να οφείλεται σε μνημονική δυσκολία και όχι σε ανυπακοή.
- Ενθαρρύνεται, τονώνεται η αυτοεκτίμηση του παιδιού.
- Ενθαρρύνεται η αποκαταστασιακή συμμαχία παιδιού με γονείς και ειδικούς.
- Κίνδυνος ή “ταμπέλα” να τοποθετήσει το παιδί σε μια θέση μόνιμα “αδύναμου”.

“Η διαγνωστική κατηγορία της δυσλεξίας προσφέρει λύσεις. Παρέχει μια σύνθετη περιγραφή μιας σειράς δυσκολιών, δίνοντας εξηγήσεις αλλά και ένα πρώτο σχέδιο στο πως μπορεί να βοηθήσει το παιδί να ξεπεράσει τις δυσκολίες του”

(Fawcett unknown, 1995)

Στην ελληνική πραγματικότητα δυστυχώς:

- Δεν υπάρχουν οργανωμένες και αποτελεσματικές δομές
- Η θεωρία και η έρευνα είναι σε εμβρυακό επίπεδο κυρίως όσον αφορά ελάχιστα σταθμισμένα διαγνωστικά ψυχομετρικά εργαλεία
- Προβληματική η συνεργασία εκπαίδευσης και διαγνωστικών κέντρων
- Ελάχιστα προγράμματα αποκατάστασης

Εναλλακτικοί όροι της δυσλεξίας:

- Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες (Βρετανία, ΗΠΑ)
- Ειδικές Δυσκολίες Μάθησης (Βρετανία, ΗΠΑ)
- Αναγνωστική δυσκολία ή Ειδική Διαταραχή
- Ανάγνωσης
- Φτωχοί αναγνώστες
- Δυσλεξία
- Ειδικές Αναπτυξιακές Διαταραχές Σχολικών Ικανοτήτων (DSM-10)
- Εξελικτική Δυσλεξία

Θεραπευτική παρέμβαση

Ο λογοπεδικός

- Αξιολόγηση λόγου μαθησιακών/σχολικών δυσκολιών.
- Πιθανή η παραπομπή σε άλλον ειδικό: ψυχολόγο.
- Επαφή με εκπαιδευτικό περιβάλλον (νηπιαγωγό, δασκάλο, καθηγητή, εκπαιδευτικό στο σπίτι).
- Επεξήγηση δυσκολιών και της σύνδεσης με την αυτοεκτίμηση, κοινωνικές σχέσεις, λειτουργικότητα παιδιού στο περιβάλλον, και την απόδοση του στο σχολείο.
- «Συμβουλευτική» με γονείς για την φύση της δυσκολίας, μορφή και την συχνότητα της παρέμβασης, προτάσεις για εξωσχολική βοήθεια.

Κατά την θεραπεία/παρέμβαση

- Προτεραιότητα στις δυσκολίες (αν) του προφορικού λόγου, γιατί αυτές μεταφέρονται στον γραπτό.
- Οργάνωση στόχων γραπτού λόγου σε τομείς όπως:
 - Κατανόηση γραπτού λόγου
 - Αναγνωστική ικανότητα
 - Οργάνωση γραπτού λόγου
 - Τήρηση θεματικού πλαισίου
 - Εφαρμογή εκφραστικού λεξιλογίου
 - Τήρηση χωρικών ορίων
 - Συντακτικές και γραμματικές δομές
 - Σημεία στίξεως, τονισμός
 - Εκφραστικό λεξιλόγιο
 - Δυσορθογραφία/δυσαριθμησία
 - Φωνολογικές δυσκολίες
 - Κακογραφία
 - Οργάνωση προγράμματος/δραστηριοτήτων
 - Προσοχή-συγκέντρωση
 - Μνήμη (ακουστική-οπτική)
 - Προσανατολισμός (κατανόηση)
 - Κατάτμηση- συγκερασμό λέξεων